

GLAUB KRISZTIÁN

MOZAIKOK FARKAS MIHÁLY 1945 ELŐTTI ÉLETÉBŐL

Farkas Mihály tetteinek, gondolatainak és az 1945 után bekövetkezett eseményekben játszott szerepének megértéséhez mindenképpen szükséges életútját, legalábbis annak legfontosabb pontjait végigkövetni, – egészen 1944 végéig. A teljesség igényére való törekvés mellett is ez csupán csonka biográfia lehet, részben terjedelmi okok, részben az életút bizonyos szakaszaira vonatkozó forráshiány miatt.

Farkas Mihály Löwy Hermann¹ néven született 1904. július 18-án, Abaújszántón. Édesanyja Löwy Janka volt, édesapja ismeretlen. Általános és polgári iskoláit Kassán végezte. A trianoni impériumváltás után is itt maradt, nyomdásztanulónak szegődött és végül nyomdaipari gépmester oklevelet szerzett.

AZ ELSŐ LÉPÉSEK A MOZGALOMBAN A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN

Nagyon fiatalon, már 15 éves korában bekapcsolódott a munkásmozgalomba: 1919-től tagja, 1920-tól titkára a kassai szocialista ifjúsági csoportnak. 1920 decemberében illegálisan Bécsbe utazott, ahol részt vett a KMP által szervezett hathetes pártfőiskolán, mint a kassai ifjómunkás egyesület titkára. Bécsből visszatérve az egész „Kelet-szlovenszkói Ifjúsági Mozgalom” kerületi titkára lett, a minősítése szerint rendkívüli munkabírással, mert nyomdásztanulói éve alatt a munka után nap mint nap késő éjszakáig fegyelmezetten dolgozott, hogy az ifjúsági mozgalommal kapcsolatos feladatait ellássa.² 1921-ben lépett be az abban az évben megalakult és a Csehszlovák Köztársaságban törvényesen működő kommunista pártba, a CSKP-ba (szlovákul: Komunistická strana Československa – KSČ).³ 1923-ban betiltották a Csehszlovák Kommunista Ifjúsági szövetséget. A kassai rendőrség szervezett akciója során más ifjómunkás kommunistával együtt Löwy is előzetes letartóztatásba került. A börtönben több alkalommal is éhségsztrájkot folytatott, illetve annak álta-

¹ A dolgozatban következetesen azokon a neveken említem Farkas Mihályt, amelyeket az adott életrészekben éppen használt.

² Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), 3.1.9. V–1500019/3, Farkas (Wolf) Mihály életrajzi adatai, munkásmozgalmi tevékenysége. 230.

³ Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban OSZKK), 429. fond, Farkas Vladimír életrajzvázlata. 1.

lános megszervezésében is részt vett, melynek hatására végül szabadlábra került, de rendőri megfigyelés alatt maradt.⁴

TÁRGYALÁS ÉS BÖRTÖN

1924. szeptember 17-én Löwy Kassán illegális kommunista felvonuláson vett részt. Ez a hatóságokkal való összecsapásba torkollt, melynek eredményeképpen előzetes letartóztatásba került. A vádirat⁵ szerint „1924. szeptember 17. napján Kassán több más, mostanáig nem azonosított elkövetővel a kassai rendőrkapitányság parancsa ellenére tüntető menetet szerveztek és Kožuch Martin, Hurt František és Latal Eduard rendőrök által felszólítván a feloszlásra, ennek a felszólításnak nem tettek eleget, azt kiabálták, hogy nem mennek el, hogy a rendőrséget egyáltalán nem ismerik el, és a tömeget különböző kiáltásokkal a rendőrség ellen uszították. Mire az említett rendőri közegek elfogták Löwy Hermann, aki Fried Eugennel vezette a tömeget és a legdühödtbben cselekedett és a Fő utca 49. sz. ház udvarára vezették őket, becsukva maguk után a kaput, hogy onnan a tömeg lecsillapodását követően elvezethessék őket a rendőrkapitányságra. A gyanúsítottak azonban más, mostanáig nem azonosított elkövetőkkel együtt, erőszakkal kitörték az említett ház kapuját és kövekkel, téglákkal és botokkal fenyegetve a rendőrséget erőszakkal kiszabadították Löwy Hermann, aki ökölrel védekezett a rendőrökkel szemben, és amikor a rendőrség a további tüntetés során más tüntetőket fogott el, a gyanúsítottak erőszakkal őket is kiszabadították a rendőri közegek kezei közül. Azaz csoportosulást valósítottak meg, melynek célja az volt, hogy a hatóságnak közegét erőszakkal és veszélyes fenyegetéssel hivatásának jogszerű gyakorlásában akadályozza. Ezáltal elkövették az 1914. évi XL. tc. 4. § 1. bekezdés és 6. § 1. bekezdés szerinti bűntettet, miközben Löwy Herman és Fried Eugen felbujtók, esetleg vezetők voltak.”⁶

Az 1925. február 5-én keltezett ítéletben összbüntetésül Löwy öt év börtönt kapott. Bírósági ügyének folyamata alatt született Löwy Reginával (mozgalmi nevén Kara Anna) közös fia, Vladimir. Törvényességi óvás után 1926. február 12-én a IV./1922/24/78 számú ítélet „[...] mindkét elsőfokú ítéletet megváltoztatja az ott megállapított

⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-1500019/3, Farkas (Wolf) Mihály életrajzi adatai, munkásmozgalmi tevékenysége. 230.

⁵ A cseh nyelvű forrásszövegek fordításért Avar Hajnalkának mondok köszönetet.

⁶ Štátny archív v Košiciach (Kassai Állami Levéltár; a továbbiakban: ŠA KE), Fond Krajský súd Košice I. (Kerületi bíróság anyaga, Kassa I.), Hermann Löwy a spol. Trestné konanie pre účasť na komunistickom demonštračnom sprievode v Košiciach (Löwy Hermann és társai. Büntetőeljárás kommunista demonstrációért és garázdaságért Kassán), Inv. č. 989, č. spisu 1922, šk. 168.

tényállás azon megállapítással történő kiegészítésével, hogy a vádlottak kövekkel, téglákkal és botokkal fenyegették a rendőrséget, tehát a bűncselekményt felfegyverkezve követték el, miközben Lőwy Hermann és Fried Eugen vádlottak vezetők és felbujtók voltak. Mindezt főbüntetésként további 1 (egy) év és 6 (hat) hónap börtönbüntetésre, mellékbüntetésként 100 (egyszáz) cseh korona pénzbüntetésre ítéli, és az 1914. évi XL tc. 13. § alapján 3 (három) év hivatalvesztéssel és a települési választójog felfüggesztésével sújtja.”⁷ Mindezen a brnói Legfelsőbb Bíróság 1926. június 26-án kelt ítélete se módosított számottevően, csupán tételesen visszautasította Lőwy és védője, dr. Kamensky Kálmán fellebbezési pontjait, valamint számba vette az elítélt korábbi tevékenységét is a munkásmozgalomban. Ezen tevékenység az ítélet szövege szerint: „Lőwy Herman[n] vádlott szerzője volt továbbá néhány kiáltványnak is, megírta például a »*Kelet-szlovákiai kommunista munkáskör tette hívása*« címűt, melyben hangsúlyozta, hogy épp most van szükség a legnagyobb együttműködésre, amikor a mozgalmat illegálisan korlátozzák, és kifejezetten ezt mondta: »Tíztagú rendszert kell létrehozunk. Tagokat kell szereznünk a katonai helyőrségekben katonai sejték létrehozásával, hogy a felkelés megindításával a mi oldalunkra állítsuk a hadsereget!« 1923. március 15. napján a vádlott megírta a kommunista párt *Munkás* című lapja konfiskációs alapjának létrehozására vonatkozó *Felhívást*, továbbá mint a kommunista ifjúsági szövetség kassai titkára felhívást írt az *Ifjú Kommunista* 20 részvényének kifizetéséről, melyben azt mondta: »Ne feledjétek, hogy csak felfegyverzett kommunista hatalomátvétellel dönthetjük meg a mai kapitalista rezsimit.« A kelet-szlovákiai ifjúság csoportjaihoz intézett *Kiáltványban* arra szólította fel a csoportokat, hogy azonnal kezdjenek harci szervezetek létrehozásába, kifejti, hogy bővíteni kell a cserkészcsapatok szervezetét, amelyekből a proletariátus erőszakszervezetét kell létrehozni, majd a következő szavakkal fejezte be: »Éljen a fegyveres kommunista forradalom!«”⁸

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM HARCOSA

A börtönének a liberálisnak mondott Csehszlovák Köztársaságban sem számítottak könnyűnek, főleg a hírhedt lipótvári (Leopoldov) börtönben. Noha Lőwy 1929-ben feltételes szabadlábra került, azonnal besorozták a csehszlovák hadseregbe, ahol

⁷ Uo.

⁸ ŠA KE, Fond Krajský súd Košice I. (Kerületi bíróság anyaga, Kassa I.), Rozsudok nad Hermannom Lőwym a spol. vo veci organizovania násilia proti vrchnostenským orgánom (Legfelső Bíróság ítélete Lőwy Hermann és társai ügyében hatóság elleni erőszak miatt), Inv. č. 989, č. spisu 2130, šk. 168.

másfél évnyi szolgálatot kellett teljesítenie.⁹ Időközben felesége, Kara Anna is elhagyta Lőwyt, sőt fiát is hátrahagyva 1929-ben Magyarországra távozott illegális pártmunkára, majd lebukása és az országból való kiutasítása után onnan Franciaországba.¹⁰ Lőwy sem foglalkozott a fiával, katonai szolgálatának lejártá után egyből hátat fordított Kassának, és Prágába tette át a székhelyét, ahol újabb kommunista tüntetést szervezett, amelyért újabb hat hónapnyi börtönt kapott. 1930-ban röviddel szabadulása után az újjáalakított Csehszlovák Kommunista Ifjúsági Szövetség (CSKISZ) másodtitkára lett, innen került ki Moszkvába, mint a CSKISZ hivatalos képviselője.¹¹

Korábbi szervezőmunkájának és kiállításának jutalmaként fontos posztot kapott: a Kommunista Ifjúság Internacionálé Végrehajtó Bizottságának (KII VB) póttagja lett. Ekkortól kezdte használni a Wolf mozgalmi nevet is. Moszkvában ismerte meg és kötött házasságot 1931-ben a német állampolgárságú Käthe Rüdigerrel (a peres iratokban magyaros átírással Rüdiger Katalin), akitől további két gyermeke (Renáta lánya 1935-ben, Sándor fia 1945-ben) született.¹²

A KII megbízásából hamarosan a nyugat-európai iroda székhelyén, Berlinben folytatta a munkát vezető beosztásban, de Hitler 1933-as hatalomra jutása után távoznia kellett Németországból; a továbbiakban így Belgiumban, Hollandiában és Franciaországban tevékenykedett. Ezekben az években alakította ki szerteágazó kapcsolatait a szovjet és a nyugat-európai kommunistákkal. Az ekkoriban folytatott politikai tevékenységéről sajnos vajmi kevés adat áll rendelkezésre. Annyi bizonyos, hogy Wolf gyorsan akklimatizálódott a nyugati viszonyokhoz, többek között folyékonyan megtanult németül és franciául is. Ez utóbbit alátámasztja az ifjabb Farkas memoárja is, mely későbbi börtönméneit idézi fel: „Már említettem, hogy elkezdtem franciául tanulni. Sajnos ezt egy idő után nem tudtam folytatni, mert csak a tankönyv első kötetéhez jutottam hozzá, meg egy kis francia–magyar szótárhoz. Lehetetlen, hogy apám az asztalomon ne vette volna észre ezeket a könyveket. Tehát tudott arról, hogy franciául tanulok, de soha nem ajánlotta fel, hogy segít, mondjuk naponta fél órát beszél velem franciául. Pedig ez sokat jelentett volna.”¹³ Az előkerült

⁹ ÁBTL, 3.1.9 V–1500019/3, Farkas (Wolf) Mihály életrajzi adatai, munkásmozgalmi tevékenysége. 230.

¹⁰ KOZÁK Gyula: Múltbanzés – Interjúteredékek Farkas Vladimírral, az Államvédelmi Hatóság volt alezredesével. *Mozgó Világ*, 1988/2. 90.

¹¹ ÁBTL, 3.1.9 V–1500019/3, Farkas (Wolf) Mihály életrajzi adatai, munkásmozgalmi tevékenysége. 230.

¹² ÁBTL, 3.1.9. V–1500019/2, Farkas Mihály személyi törzslapja.

¹³ FARKAS Vladimír: *Nincs mentség. AZ ÁVH alezredese voltam.* Budapest, Interart. 1990. 532–533. (A továbbiakban: FARKAS, 1990.)

dokumentumok alapján kiderült az is, hogy Wolf ezekhez az utazásaihoz csehszlovák útlevelet használt, mégpedig Stefan Ferencz néven.¹⁴

A berlini tapasztalatok különösen meghatározóak lettek későbbi politikai gondolkodásában, ezek tették lehetővé, hogy aktívan részt vehessen a Kommunista Internacionálé (KI) VII. kongresszusán, ahol megválasztották a KI Végrehajtó Bizottságának póttagjává, később pedig a már említett ifjúmunkás szervezet, a KII VI. kongresszusán a KII titkárának (a francia Raymond Guyot-val egyetemben). A nagyobb beosztásnak köszönhetően 1935 májusában a KII visszarendelte Moszkvába dolgozni.

SPANYOLORSZÁGBAN

1936-ban azonban új pártfeladat érkezett, melynek következtében Wolf Spanyolországba utazott, de – a közhiedelemmel ellentétben – nem a polgárháborúban harcolni, hanem a spanyol antifasiszta ifjúsági mozgalmak egységének megteremtésében közreműködni.¹⁵ A Szovjetunió elsősorban az általános antifasizmus vezérszavának szerepében tündökölve állt ki a II. Spanyol Köztársaság mellett és a felázadt tábornokokkal szemben, akiknek 1936 végére már vitathatatlanul Francisco Franco lett a vezetője. A különféle felszerelés – fegyverzet, élelmiszer, gyógyszerek – mellett tanácsadók és szovjet katonai szakértők is érkeztek a német–olasz támogatást élvező felkelők elleni küzdelemre. Noha a szovjet küldöttek száma nem volt nagy, az eseményekre tett hatásuk kiemelkedőnek bizonyult. Többek között politikai véleményt formáltak, amellyel akarva-akaratlanul éket vertek a kommunista párt és baloldali szövetségesei (szocialisták, anarchisták) közé. A Spanyol Kommunista Párt (SKP, spanyolul: Partido Comunista de España – PCE) kormányon lévő párt volt és vitathatatlan tekintélyt élvezett a köztársasági zónában – amihez a szovjet fegyverszállítmányok is nyilvánvalóan hozzájárultak –, de a Komintern beavatkozása a PCE életében torzulást okozott, mivel túlságosan erőltette a spanyol munkáspártok azonnali egyesülését, illetve erőteljesen ráerőltette a pártra Sztálin személyének kultuszát. A KI küldöttei, Gerő Ernő (Pedro) és Minev (Sztyepánov) balos szektássága is csak erősítette a párt irreális hegemóniaigényeit.¹⁶ Ha mindehhez hozzávesszük a trockizmussal vádolt POUM (Partido Obrero de Unificación Marxista – Marxista Egyesítés Munkáspártja) elleni leszámolást, joggal állítható, hogy a Köztársaság

¹⁴ FARKAS Vladimir: Moszkvai jelentés III. *Reform*, 1992. május 21. 11.

¹⁵ OSZKK, 429 f., Farkas Vladimir életrajzvázlata. 2.

¹⁶ HARSÁNYI Iván: *A Franco diktatúra születése. A Franco-rendszer keletkezése és a spanyol munkásmozgalom. 1938–1939*. Budapest, Kossuth, 1988. 184–185.

pártjai a polgárháborún belül egy szabályos belső háborút is vívtak.¹⁷ Wolf azonban már kimaradt a további ibériai eseményekből: 1937-ben, jóval a Spanyol Köztársaság bukását megelőzően a KII visszahívta Moszkvába.

ÉLETVESZÉLYBEN

Ez a Moszkva azonban már egy másik Moszkva volt, mint amit korábban elhagyott. Pont ekkor zajlottak a szovjetunióbeli nagy „tisztogatások”. Wolf személye is bekeverült a célkeresztbe, mint Nyugaton járt káderé, akinek neve ráadásul a Komszomol „összeesküvés” ügyében is felmerült. Mi volt ez utóbbi ügynek a lényege? Az NKVD 1937 augusztusában letartóztatta Vaszilij Csemodánovot, a KII szovjet titkárát, aki igencsak bensőséges kapcsolatot ápol a Wolf családdal, sőt Käthe Rüdiger Csemodánov közvetlen munkatársának számított. A hullám beindulásával Wolfnét az „éberség elmulasztásáért” és az ellenséggel való barátkozásért a Komintern azonnal kizárta a pártból és eltávolította a munkahelyéről. A java azonban csak ezután következett. Az ügyben zajló vizsgálat ugyanis megállapította, hogy a Komszomol (Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség) vezetőségébe befurakodott összeesküvők egyetlen befogadott barátjának Mihail Wolf számított.¹⁸ A vádak olyan bizarr elemeket is tartalmaztak, miszerint Csemodánov szerzett dajkát Wolfék újszülött lánya mellé, ezért 1935-ben egy hónapig a Wolf család Csemodánovéknál lakott, ezzel pedig bizonyítást nyert részvételük az összeesküvésben. Mindezt azzal is bizonyítva látták, hogy Csemodánov és társai őrizetbe vétele után Wolf „rövid időn belül lefogyott, pedig ennek semmiféle egészségi oka nem volt”.

Amikor lakásán felkereste Raymond Guyot-t, a KII francia titkárát, zokogásban tört ki, amit azzal magyarázott, hogy emberileg a történetek rettenetesen megrázták.¹⁹ Mindezek miatt a KI VB vizsgálatnak vetette alá, amelynek első, 1938. május 10-én kelt állásfoglalása tényként állapította meg, hogy a Wolf a „csemodánovi politika neveltje”, aki ugyanakkor gazdag és hasznos politikai tapasztalatokat szerzett a Komintern új népfrempolitikájának a végrehajtásában. Konklúzióként – figyelembe véve az enyhítő körülményeket – 1938. szeptember 26-án olyan javaslat készült, hogy Mihail Wolf elvtárs esetében nem tartják célravezetőnek, hogy a továb-

¹⁷ A spanyolországi magyar vonatkozású eseményekről ld. többek között: BARÁTH Magdolna: „Pedro” Gerő Ernő Spanyolországban. *Történeti Szemle*, 2011/3. 387–423. – ANDERLE Ádám: A Rajk-per spanyolországi előzményei. *Századok*. 2015/6. 1327–1360. – GERGELY Imre: *Magyarok a spanyol néppel*. Budapest, Kossuth, 1977.

¹⁸ FARKAS Vladimir: Moszkvai jelentés IV. *Reform*, 1992. május 28. 11.

¹⁹ FARKAS Vladimir: Moszkvai jelentés V. *Reform*, 1992. június 4. 10.

biakban vezető munkakörben dolgozzon. Így engedélyt sem kapott, hogy a II. Béke Világkongresszuson New Yorkban a KII-t képviselje, noha az I. Világkongresszuson még egyike volt a legfontosabb szervezőknek.²⁰ Végül azonban újra fordult a széljárás: olyan tekintélyes KI-vezetők, mint D. M. Manuilszkij és J. M. Jaroszlavszkij, sőt végül személyesen Georgi Dimitrov is, igazolták Wolf tevékenységét. A KI befolyásos vezetőjének támogatásával aztán 1939-től egészen 1943-as megszüntetéséig a KI-ban és a KII-ban is megtarthatta pozícióit.²¹

ISZAPBIRKÓZÁS MOSZKVÁBAN

1939-ben magához vette Kassáról elsőszülött fiát, Vladimirt is, noha ez a viszontlátás nem sok öröme adott okot. Az érintett úgy emlékezett minderre, hogy apja azáltal, hogy Csehszlovákia feldarabolása és a közlő háború kitörése után kimenekítette őt Moszkvába, letudta volna vele szemben minden kötelezettségét, és eszébe se jutott az elmulasztott éveket valahogy bepótolni.²² A családi közjátékon túl a következő évben egy döntő fontosságú változás is történt Wolf életében. 1940. november 2-án, miután Rákosi Mátyás Moszkvába érkezett Vas (akkor még Weinberger) Zoltánnal,²³ szembesült azzal a borzalmas vérveszteséggel, ami a „Nagy Terror” idején a magyar párt sorait érte. Az első retorziós hullám 1936-ban még csak háttérbe szorította a Kun Béla által fémjelzett vezetést, a következő, 1938-ra kiteljesedő terror viszont szinte teljes egészében felszámolta azt.²⁴

Maga Rákosi – egy működő párt nélkül – saját bevallása szerint is fonák helyzetbe került, amiből végül Schönherz Zoltánnal²⁵ való találkozása kínált megoldást. A kassai születésű Schönherz arról tájékoztatta Rákosit, hogy a Magyarországhoz az első bécsi döntéssel visszakerült szlovákiai részeken erősödik az ellenzéki hangulat még azok között is, akik 1938 novemberében ujjongva fogadták a visszacsatolást, mert az újonnan érkező állami tisztviselők visszaélései és az örökös kommunistahajszolásuk

²⁰ FARKAS Vladimir: Moszkvai jelentés VI. *Reform*, 1992. június 11. 20.

²¹ OSZKK, 429 f., Farkas Vladimir életrajzvázlata. 2.

²² FARKAS, 1990. 34.

²³ Mint ismeretes, a magyar kormány a Szovjetunió birtokában lévő 1849-ben zsákmányolt honvédszázalókért „cserélte” el 1940 októberében a jogerősen életfogytiglanra ítélt Rákosit és a 13 évre ítélt Vas/Weinberger Zoltánt.

²⁴ KOROM Mihály: A magyar kommunista emigráció vezetőinek tevékenysége a Szovjetunióban a második világháború idején. *Múltunk*, 1997/2. 9. (A továbbiakban: KOROM, 1997.)

²⁵ Schönherzet a kassai vonal miatt szoros barátság kötötte a Farkas/Löwy családhoz is. Többek között ő szervezte meg Farkas Vladimir kiutazását is Moszkvába. A részletekről ld. FARKAS, 1990. 21–22.

sok baloldali gondolkodót elidegenítettek a Horthy-adminisztrációtól.²⁶ Mindezek hatására (a KI-val való egyeztetés után) született meg a döntés, hogy a trianoni határon túli, de magyar nemzetiségű kommunistákkal erősítik meg a magyar pártot. Wolf²⁷ is ezek közé tartozott, aki számára az is megkönnyítette az orientációt, illetve a választást a csehszlovák vagy épp a magyar pártmunka között, hogy az első Csehszlovák Köztársaság feldarabolása után a moszkvai CSKP-emigráció soraiban igencsak felerősödtek a német- és magyarellenes hangok.²⁸ A korábbi jó viszony ellenére végül szakításra került sor a magyar nemzetiségű kommunisták és csehszlovák elvtársaik között, így került át végül a KMP soraiba Wolf mellett többek közt Nógrádi (akkor még Kellermann) Sándor, Skolnyik József és Kassai (Oldner) Géza is.²⁹ Wolf átlépése Rákosi személyes kérése volt, aki ezzel a lépéssel is erősíteni kívánta vezető szerepét a magyar párt élén. A káderbővülés véglegesen eldöntötte a párt vezetéséért a háttérben zajló árnyékbokszolást Rákosi, illetve a Moszkvába spanyolországi megbízatása után visszatért Gerő között, miután a magyar kommunista vezérkar létszáma hatra növekedett és ebből Wolf mellett Weinberger Zoltán és Révai József is Rákosi feltétlen hívének bizonyult.³⁰ Ezt a keserű pirulát a KI befolyásos funkcionáriusai közt számon tartott Gerőnek jó időbe tartott megemésztienie, s ezért sokáig visszahúzódott és távol maradt a magyar párt több rendezvényétől.³¹

²⁶ RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. I. kötet. Szerk. FEITL István – GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta – SIPOS Levente. Budapest, Napvilág, 1997. 27. (A továbbiakban: *Rákosi visszaemlékezései*.)

²⁷ 1941. január 19-én kelt személyzeti kérdőívében Farkas Mihály először nevezte magát magyar állampolgárnak: „1904. július 18-án Magyarországon, Abaújszántón születtem. Korábban csehszlovák állampolgár voltam. Születési helyem most Magyarországhoz tartozik, ezért magyar állampolgárságot kellene kapnom.” FARKAS Vladimír: Moszkvai jelentés V. *Reform*, 1992. június 4. 11.

²⁸ A CSKP nézőpontja ellentmondásosan alakult a kérdésben. Pár évvel később, amikor Beneš emigráns köztársasági elnök Moszkvában Klement Gottwalddal, a CSKP vezetőjével értekezett a háború utáni Csehszlovákiáról, utóbbi úgy fogalmazott, hogy a háború után a német és a magyar nemzetiségű lakosok elűzésével csak differenciáltan ért egyet, vagyis a német és magyar nemzetiségű kommunistákat a CSKP nem kívánja kitelepíteni. Egy idő múlva azonban a CSKP is egyre inkább nemzetiségi álláspontra helyezkedett az internacionalista vonal helyett. Ennek szellemében Gottwald 1944. május 11-én már úgy nyilatkozott a moszkvai rádióban, hogy: „[...] nincs messze az a pillanat, amikor megkezdődik hazánk megtisztítása a német és a magyar áruló szeméttől.” A témához alaposabban ld. GULYÁS László: *Edvard Beneš – Közép-Európa koncepciók és a valóság*. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2008. 328–329.

²⁹ OSZKK, 429 f., Farkas Vladimír életrajzvázlata. 2.

³⁰ KOROM, 1997. 12.

³¹ VAS Zoltán: *Viszontagságos életem*. Budapest, Magvető, 1980. 49–50.

HÁBORÚBAN

Az 1941. június 22-i Barbarossa-hadművelet megfogyatkozva és megosztva érte a magyar kommunista emigrációt. A támadás után a helyzet bizonyos módon tovább is romlott. Még Rákosi szerint is megrendült a német, illetve a magyar kommunisták helyzete. A szovjet illetékes szervek több esetben mint ellenséges polgárokkal bántak a magyarokkal, több alkalommal személyesen kellett közbenjárnia, hogy kiszabadítsa a munkatáborba hurcolt elvtársait, példának okáért Révész Gézát.³² A háború első heteiben Wolfot nem érte semmilyen retorzió, ugyanakkor feladatot sem kapott: az emigránsok passzív életét élte. Fiával együtt ugyan belépett lakóhelyének, a moszkvai LUX szállodának önkéntes tűzoltóságába és a német légitámadások idején aktívan részt vettek a szállodára hullott gyújtóbombák eloltásában, mindazonáltal politikai munkát egyelőre nem végzett.³³

A helyzet azután változott meg, hogy a KI Végrehajtó Bizottsága olyan határozatot hozott, hogy a németekkel szövetségben álló, illetve az általuk megszállt országoknak a KI-hoz tartozó kommunista pártjai anyanyelvű antifasiszta rádiót üzemeltessenek Moszkvában. A moszkvai Kossuth adó 1941. szeptember 29-én (szovjet technikai segítséggel és Rákosi legfőbb politikai irányításával) alakult meg, de a fontosabb feladatokat ellátók között már ott találjuk Wolfot is.³⁴ Október 15-én azonban újabb fordulat állt be: a Wehrmacht gyors előrenyomulása következtében megkezdődött Moszkva evakuációja, ami nemcsak a városban tartózkodó külföldieket, hanem a KI törzskarát is érintette. A szemtanú szemével: „Apám váratlanul hazajött azzal, hogy a legszükségesebb holmikat azonnal csomagoljuk össze, mert a német alakulatok megközelítették Moszkvát, és a kormány elrendelte Moszkva kiürítését.”³⁵ A kaotikus evakuáció után – mely során Vladimirt is elveszítették, aki végül csak később, a Vas/Weinberger családdal együtt került rendeltetési helyére – a Wolf család hatnapi utazás után érkezett kijelölt tartózkodási helyére, Ufába, ahol a KI-nak és a KII-nak az új helyét kijelölték. A kormány Kujbisev városába költözött, Sztálin azonban Moszkvában maradt.³⁶

A Kossuth Rádió Ufában újakezdte működését, de Rákosi Mátyás maga is bevalólt, hogy a technikai feltételek jelentősen megnehezültek a Budapesttől való nagy távolság miatt, valamint Ufában nem tudtak a magyar hadifoglyokkal érintkezni, noha ez számított az emigráció elsődleges magyarországi hírforrásának. Az adások

³² *Rákosi visszaemlékezései.* 54–55.

³³ FARKAS, 1990. 45.

³⁴ KOROM, 1997. 12.

³⁵ FARKAS, 1990. 47.

³⁶ Uo. 49.

számát heti négyről azonban sikerült mindennapivá tenni.³⁷ A Wolf család a körülmények ellenére nem panaszkodhatott, Weinbergerékkal közös, fűthető házat kaptak, ellátásukat egy kizárólag funkcionáriusoknak fenntartott zárt bolt biztosította elfogadható módon.³⁸

Wolf rövid időre visszatért a rádióhoz is, de ez csak átmenetinek bizonyult. 1941 vége a front közvetlen hátában találta, ahol újabb feladatot végzett, mégpedig a propaganda terén: az új munka a szovjet oldalra átálló, illetve a hadifogságba került magyar katonák között végzett agitációs tevékenységből állt. Gerővel és Vas/Weinberger Zoltánnal együtt 1942 januárjában már Moszkva mellett sor került egy hadifoglyok között tartott gyűlésre, ahol bemutatásra került „*A magyar néphez és a magyar hadsereghez!*” című kiáltvány is.³⁹ 1942. március 9-én Ufában jelentős politikai eseményre került sor, mégpedig Rákosi ötvenedik születésnapjának a megünneplésére. Az eseménynek az adta a legfőbb politikai vetületét, hogy – leginkább Manuilszkij ösztönzésére – a köszöntőbeszédet Gerő tartotta, aki kijelentette, hogy a KMP vezetőjének vitathatatlanul Rákosit kell tekinteni. Érdekes fordulat lehetett ez a jelenlévők számára, hiszen pár hónappal azelőtt még késhegyre menő rivalizálás volt a két veterán politikus között az első számú posztért.⁴⁰ Az eseményen természetesen részt vett a Wolf család is, és később Farkas Vladimir úgy emlékezett, hogy „az ufai születésnap-i összejövetel szerény vacsora keretében, minimális ital fogyasztása mellett zajlott le. Ezen az összejövetelen egy rendkívül közvetlen, jókedélyű, minden póztól mentes, szép ízes magyar nyelven beszélő, rengeteg magyar népdalt ismerő és szívesen éneklő Rákosit ismertem meg. Ennek ellentéte volt a mogorva, savanyú képű igen zárkózott Gerő Ernő.”⁴¹ Az előzmények ismeretében – a szemtanúval ellentétben – aligha csodálkozhatunk akár Rákosi nótás kedvén, akár Gerő szófukarságán...

A párton belül a legfőbb politikai irányításért folyó harc eldőlése után a szervezőmunkában is új távlatok nyíltak. A Magyar Klub 1937-es felszámolása óta először tarthatott a KMP nyilvános gyűlést, melyen Rákosi előadása mellett felhívást fogadtak el Magyarország háborús politikája ellen. A felhívást a párttagok közül több mint 40-en látták el kézjegyükkel, és leköszölte a *Pravda* és az *Izvesztyija* is április 4-én. A moszkvai csatában aratott szovjet győzelem következtében a Kossuth Rádió és szerkesztőcsoportja visszatérhetett Moszkvába, ahol jelentősen kibővült Gábor Andor, Friss István és Háy László személyével. A felelős szerkesztő Révai József lett.⁴²

³⁷ Rákosi visszaemlékezései. 62.

³⁸ FARKAS, 1990. 49–50.

³⁹ KOROM, 1997. 18.

⁴⁰ VAS, 1980. 225–226.

⁴¹ FARKAS, 1990. 52.

⁴² KOROM, 1997. 18.

Ekkor fogalmazódott meg a pártvezetés részéről, hogy az illegális mozgalom megerősítésére – ejtőernyővel – képzett kommunistákat küldenek Magyarországra. Az első bevetést Kárpátalján hajtották végre Borkanyuk Alex vezetésével. A csoport azonban nem járt sikerrel, röviddel érkezésük után a magyar csendőri szervek elfogták a csoport tagjait, Borkanyukot pedig kommunista- és partizántevékenységért a Vkf. különbírósága halálra ítélte.⁴³ Még ugyanezen év október 9-én hasonló sorsra jutott a szintén Magyarországon tartózkodó Schönherz Zoltán is.⁴⁴ A kudarc azonban nem jelentette az ilyen irányú próbálkozások végét.

Ugyanakkor a legfontosabb terület egyelőre a frontpropaganda maradt. A 2. magyar kir. hadsereg Donhoz érkezésével az MKP – német és román példára – magyar emigránsokból létrehozott egy különleges propagandacsoportot, mégpedig a 2. hadsereggel szemben álló Voronyezsi Front keretében. Parancsnoka a Vörös Hadseregben tiszti rangot elérő Illés Béla lett; az év végig megközelítőleg húszan cserélődtek körülötte. 1942 nyarától jelentősen beindult a sajtópropaganda is. Ez végső formáját az először október 10-én kiadott *Igaz Szó* politikai és társadalmi hetilap révén nyerte el, melyet a Vörös Hadsereg adott ki.⁴⁵ Ide került Szántó Zoltán is, aki korábban a Kossuth Rádió munkatársa volt, amíg a Rákosi–Wolf-tandem ki nem szorította. Szántó a magyar hallgatónak egy érdekes, antifasiszta műsört kívánt szerkeszteni, ami azonban éles ellentétbe került Wolf és az addigra szintén a rádiónál dolgozó Szücs Ernő véleményével, akik inkább a Szovjetuniót dicsőítő, lelkesítő politikai és katonai propagandaanyagok átvétele mellett törtek lándzsát. Utóbbiak véleményét támogatta végeredményben Rákosi is, ami aztán Szántó eltávolításához vezetett.⁴⁶

MENETELÉS A PÁRT CSÚCSVEZETÉSÉBE

Az 1943. január 12-én kezdődő doni (urivi) áttörés eredményeképpen több mint 40 000 magyar katona került hadifogságba, ezáltal a kommunista emigráció számára is új lehetőség teremtődött. A rengeteg fogságba esett magyar katona között még intenzívebben vehette kezdetét a propagandatevékenység. 1943. április végétől a kommunista vezetés már szabályszerű kampányt szervezett a Magyar Hadifoglyok Nemzeti Bizottságának (MNB) megalakításáért. Felhívásuk a legénységi körben termékeny talajra hullott, júliusra habozva bár, de elvi beleegyezését adta a két legma-

⁴³ *Rákosi visszaemlékezései*. 74.

⁴⁴ Borkanyuk és Schönherz kivégzéséről ld. többek között KÁLLAI Gyula: *Életem törvénye*. Budapest, Magvető, 1980. 66–73. és 88–94.

⁴⁵ KOROM, 1997. 18–19.

⁴⁶ Uo. 20.

gasabb rangú főtiszt, Stomm Marcel altábornagy és Deseő László vezérőrnagy is. Rákosi és Weinberger elsősorban a Hitler és a németek elleni harcot várták el az MNB-től, de Gerő és a kérdésben hozzá csatlakozó Wolf ragaszkodott a Horthy elleni háborúhoz is, amit viszont Stommék nem vállaltak fel és a légénységi állomány zöme sem volt rá hajlandó. Mivel a józanabb elgondolás, vagyis a csupán a németek elleni harc kisebbségbe került Gerő és az őt támogató Manuilszkij dogmatikus szempontjával szemben, Rákosi is visszakozott a kérdésben.⁴⁷

A KMP visszatért régi elgondolásához és az újonnan létrejött csúcsszerve, a Külföldi Bizottság (KÜB) újból utakat készített elő a magyarországi partizánháború megkezdésére. Erre a szerepre gondosan kiválogattak és felkészítettek több párttagot is, többek között Kilián Györgyöt, Rózsa Richárdot, Turjannicza Annát és Wolf Mihályt.⁴⁸ Hogy miként került bele a csoportba Wolf, ahhoz vizsgálni kell a változóban lévő politikai helyzetet is: 1943. június 10-én, a háborús szövetségeseinek tett gesztusával (és egyben taktikai okból is) Sztálin feloszlatta a KI-t és a KII-t. Ezzel Wolf állandó munkaterülete is megszűnt, így immár közvetlen Rákosi környezetében dolgozhatott, ennek köszönhetően vetődött fel a gondolat, hogy a KMP Wolfot küldi Magyarországra az illegális pártszervezetek vezetésére.⁴⁹ A terv lényege az volt, hogy egy Lengyelország területén végrehajtott ejtőernyős ugrás után, lengyel kommunista partizánok és vasutasok segítségével Kárpátaljára szállították volna a misszió tagjait.⁵⁰ A feladat azonban a gondos felkészítés ellenére egyáltalán nem számított veszélytelennek, Wolf tervezett útja előtti három misszió mind kudarcba fulladt, Kilián György, Rózsa Richárd és Turjannicza Anna is nyom nélkül eltűnt. Így amikor Wolfra és a mellé beosztott Kerekes Józsefre került sor, Rákosi komolyan a lelkükre kötötte, hogy csak akkor ugorjanak ki a gépből, ha a fogadó jelzőfények alapján mindent rendben találnak.⁵¹ Magáról az útról később Wolf ekképpen számolt be: „A szovjet katonai repülőgépen kétszer is elindultak egy Varsó környéki partizánbázis felé. Ez a partizánbázis a Lengyel Kommunista Párt vezette AN, azaz Armia Narodowa elnevezésű partizánmozgalomhoz tartozott, amellyel Moszkva állandó rejtjeles rádiókapcsolatot tartott fenn. Ezen az úton készítették elő ejtőernyős leszállásukat, egyeztetve annak időpontját és a leszállás engedélyeül szolgáló jelzőrendszert. Időben megérkeztek a leszállás helyére, azonban a megbeszélte fényjelet nem látták. Helyette több perces körözés után néhány szétszórt tábor tüzet

⁴⁷ Uo. 21–23.

⁴⁸ *Rákosi visszaemlékezései*. 106.

⁴⁹ KOROM, 1997. 27.

⁵⁰ FARKAS, 1990. 65.

⁵¹ *Rákosi visszaemlékezései*. 106.

vettek észre. A repülőgép parancsnokával együtt úgy döntöttek, hogy nem ugranak ki.”⁵²

A küldetés kudarca ellenére Wolf személye nagyobb súlyt kapott a KMP-n belül, miután Rákosi erőteljes támogatásával 1943 novemberére végre bekerülhetett a pártvezetés csúcsát tömörítő KÜB-be. Hogy mennyire felértékelődött Rákosi szemében Wolf személye, azt az a tény is mutatja, hogy Gerő Ernő (a párt papíron második embere) csak 1944 áprilisára lett a Bizottság tagja.⁵³

Az emigrációs vezetőség másik jelentős munkaterülete a frontpropaganda és az antifasiszta felvilágosító tevékenység maradt, a foglyok folyamatosan növekvő számával megszaporodtak a tennivalók. Wolf a KÜB határozatának értelmében a frontra került, ahol erre a határozatra hivatkozva egyből vezető szerepet vindikált magának. Végül éles viták után elérte, hogy Gerő közvetlen helyettese legyen az 1. Ukrán Frontnál.⁵⁴ Visszaemlékezések szerint modora és készsége a hadifoglyok irányába kifejezetten barátságos és nyílt volt: „Velem, mint a magyar aktíva vezetőjével akkor hosszan beszélt, észrevételeket tett, tanácsokat adott a további munkához, nagyon szerényen viselkedett. Érdeklődött személyi körülményeim, háború előtti életem után, majd feltette a kérdést, hajlandó vagyok-e a Kossuth Rádióban a régi munkahelyem, a *Wolfner Bőrgyár* dolgozóihoz felhívással fordulni, őket a katonai parancsok intézkedéseinek szabotálására, a termelés visszatartására, a németek kiszolgáltatásának megakadályozására felszólítani. Természetesen igent mondtam, s utána másnap át is adtam a kész szöveget.”⁵⁵

Wolf frontmegbízatása azonban nem nyerte el mindenkinek a tetszését: A szintén agitációs munkát végző Vas/Weinberger Zoltán 1944. május 11-én Rákosihoz írt levelében komoly kétségeinek adott hangot, hogy Wolf alkalmas-e feladatának ellátására. Mindez azonban csak a felszín volt, a valóságban sokkal inkább arról lehetett szó, hogy a párt vezetésének a kérdése az említett 1942. márciusi Rákosi-születésnap után még mindig nem záródott le véglegesen. Wolf – aki ugyan hajlamos volt az intrikára, de ebben a helyzetben továbbra is Rákosi hívének számított – aggodalmát fejezte ki, hogy a fronton tartózkodó Gerő pozíciói erősödhetnek. Ez az aggodalom azonban addigra már felesleges volt.⁵⁶

Június végén Gerőt a KÜB – melynek *de jure* 1944. április 2. óta, viszont *de facto*

⁵² FARKAS, 1990. 65.

⁵³ BARÁTH Magdolna: A KMP Külföldi Bizottságának 1944-es jegyzőkönyvei, 1944. április–október. *Múltunk*, 1997/2. 282.

⁵⁴ KOROM, 1997. 33.

⁵⁵ KORNIS PÁL: *Tanúként jelentkezem*. Budapest, Zrínyi, 1988. 58–59.

⁵⁶ BARÁTH MAGDOLNA: Levelek a frontról, 1944. Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály és Vas Zoltán levelezése. *Századok*, 1998/3. 635–636. (A továbbiakban: BARÁTH, 1998.)

nem volt még a tagja – visszahívta a frontról, hogy tevőlegesen is részt vehessen a bizottság munkájában, ahol újdonsült feladatai miatt viszont már Wolf nem vitt érdemi ügyeket.⁵⁷ 1944. július 8-án utóbbi egy újabb jelentős sikert is learathatott: a KÜB Gerő Moszkvába való visszahívása után ideiglenes jelleggel őt tette meg a frontpropaganda-csoport vezetőjének, mégpedig immár a IV. Ukrán Front alárendeltségébe helyezve.⁵⁸ A frontpropagandisták által végzett munka végső soron 1944-ben már az emigráció tudatos hazatérését készítette elő. A KMP KÜB már áprilisban összeállított egy közel 300 nevet tartalmazó listát azokról, akikre a világháború utáni Magyarországon számított. Közülük 1947-ig mintegy 200–250-en települtek vissza.⁵⁹

Az illegális magyarországi párttal a kapcsolat – Schönherzék kivégzése után – 1942 óta már megszakadt, de tisztában lehettek azzal, hogy odahaza nem rendelkeznek tömegbázissal. Ezért is volt szükséges a hadifoglyok minél nagyobb számának „átnevelése”.⁶⁰ Rákosi legkésőbb augusztusra komolyan fontolgatta, hogy a front közeledése miatt Magyarországon országos partizánmozgalmat szervez, ennek vezetésével Vas/Weinbergert vagy Wolfot kívánta megbízni.⁶¹

Szeptember elején azonban a Kijevben történt megállapodás értelmében a pozíciót végül Wolf régi barátja, Nógrádi/Kellermann Sándor kapta. Rákosi elképzelése az volt, hogy Nógrádi partizánjai Magyarországra érve felveszik a Magyar Partizánparancsnokság elnevezést, és majd ehhez küldi haza Wolfot, aki az illegális munka irányítására voltaképp kézbe veszi az egész magyarországi párt vezetését.⁶² Wolf – erről a tervről egyelőre nem tudva – augusztus 15-én újabb levelet írt Rákosinak a propagandamunkáról. Jelentésében immár a magyar határ közelében húzódó frontról szólva azt közölte, hogy a propaganda irányát megváltoztatták és „*menjetek haza*” jelszóval siettetik a velük szemben álló 1. magyar királyi hadsereg felbomlását, illetve igyekeznek minél jobban aláásni a magyar katonák bizalmát az Árpád-vonal szilárdságát illetően.

A legfontosabb – és a legnehezebb – feladat, hogy a magyar félelmeket le kell küzdeni az oroszok irányában, kihangsúlyozva, hogy a Vörös Hadseregnek nincsenek hódítási szándékai Magyarországgal szemben.⁶³ Hasonló szellemű a következő, szeptember 25-i keltezésű levél, mely arról nyújt tájékoztatást, hogy a IV. Ukrán

⁵⁷ KOROM, 1997. 37–38.

⁵⁸ BARÁTH, 1998. 640.

⁵⁹ <https://neb.hu/hu/x-ujra-magyarorszagon>

⁶⁰ BARÁTH, 1998. 636.

⁶¹ VAS, 1980. 636.

⁶² KOROM, 1997. 35–36.

⁶³ BARÁTH, 1998. 679–681. – Géppel írt eredeti: Politikatörténeti Intézet Levéltára, 878. f., 8/307. ó. e.

Front parancsnokságának engedélyével a fogságba esett magyar tisztek levélben fordultak az 1. m. kir. hadsereg parancsnokához, Miklós Béla vezérezredeshez, hogy kössön fegyverszünetet a Vörös Hadsereggel és kezdje meg a harcot a németek ellen. Wolf jó érzékkel utalást tett a levelében arra is, hogy személy szerint ugyan nem hiszi, hogy ez az átállás be fog következni, de biztos abban, hogy a felhívás nagy visszhangra fog találni mind a tisztikar, mind a legénységi állomány körében.⁶⁴ A levélnek van egy további érdekessége is, mégpedig az, hogy első ízben van szignálva Farkas Mihály néven, tehát egyúttal innen datálhatjuk a Wolf név süllyesztőbe kerülését is.

ÚTON MAGYARORSZÁGRA

Ennek a hónapnak az elején történt meg a végső kísérlet is arra, hogy Farkast/Wolfot idő előtt Magyarországra jutassák. Szeptember 4-én a KMP KÜB elhatározta, hogy a Szlovákiába tartó Nógrádi-partizáncsoport segítségével háromtagú testületet küldenek Budapestre, amely előkészíti Farkas fogadását és munkába állítását, miközben segítséget nyújt egy esetleges budapesti fegyveres felkelés előkészítésében is. Október 1-jén az előkészítő csoport készen állt, hogy felvegye a kapcsolatot Nógrádiékkal. Október közepére – mire a találkozás realizálódott – az augusztus 29-én kirobbant Szlovák Nemzeti Felkelés már hanyatlóban volt és az egyre erősödő német ellenállás miatt az egyesített csoport nem tudott átjutni Magyarországra területére. Ennek következtében Farkas se tudott megindulni az illegális munkára.⁶⁵

Több frontlevél nem került elő Farkastól, így jelenleg nincs pontos ismeret arról, hogy frontmegbízatása mikor ért véget és mikor kapott konkrét utasítást a politikai munka megkezdésére. E tekintetben még a fia is sötétben tapogatózott: „Ősszel értesültem mostohaanyámtól, hogy apám többedmagával már haza is indult anélkül, hogy tőlem elbúcsúzott volna.”⁶⁶ 1944 októberében Rákosi kezdeményezésére az SZK(b)P vezetősége támogatásával született meg az a döntés, hogy Farkas Magyarországra utazzon a többi kijelölt vezetővel együtt. Ezek után joggal állítható, hogy Farkas Rákosi támogatásával és a volt KI-vezetők jóváhagyásával emelkedett a később szerveződő és gyakorlatilag mindenható „trojka” tagjai közé.⁶⁷

Ami tény, hogy november 5-én Farkas már a Vörös Hadsereg által megszállt Szegeden volt, mégpedig Révai Józseffel, Nagy Imrével, Gerő Ernővel együtt, ahol két

⁶⁴ BARÁTH, 1998. 687–688.

⁶⁵ KOROM, 1997. 40.

⁶⁶ FARKAS, 1990. 67.

⁶⁷ KOROM, 1997.

nappal később, tehát a bolsevik forradalom 27. évfordulóján megalakították a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségét (MKP KV), amely a szovjetek által felszabadított-megszállt területeken megkezdte az országos pártszervezést és hozzálátott a háború utáni kibontakozás megindításához, és ezzel elindult a hatalom megragadásához vezető úton.⁶⁸

⁶⁸ <https://neb.hu/asset/phpJ0FSWf.pdf> - Farkas Mihály életrajza